

Асилбек кызы Ж.

**ДУЙНӨЛҮК ЭКОНОМИКАЛЫК ИНТЕГРАЦИЯ ЖАНА ЕВРАЗИЯЛЫК
ЭКОНОМИКАЛЫК БАЙЛАНЫШТЫН ТҮЗҮЛҮҮ ЗАРЫЛЧЫЛЫГЫ**

Асилбек кызы Ж.

**ГЛОБАЛЬНАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ И НЕОБХОДИМОСТЬ
СОЗДАНИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ**

Asilbek kyzy Zh.

**GLOBAL ECONOMIC INTEGRATION AND THE NEED FOR THE CREATION
OF THE EURASIAN ECONOMIC RELATIONS**

УДК: 339.923/78

Бул макалада бүгүнкү күндөгү дүйнөлүк экономикалык интеграция процесстери. Экономикалык интеграциялык уюмдарды түзүүнүн теориялык негиздери жана зарылдыгы. Улуттар аралык өндүрүшкө таасирин тийгизген факторлор: эмгекти эл аралык бөлүштүрүү жана эл аралык өндүрүштүк кооперациялар. КМШ өлкөлөрүнүн экономикалык интеграциялык уюм түзүүсүндөгү негизги өбөлгөлөрү. Евразиялык экономикалык уюмду түзүүнүн зарылдыгы жана анын максаты каралган.

Негизги сөздөр: экономикалык интеграция, экономикалык өнүгүү, евразиялык экономикалык байланыш, эл аралык өндүрүш кооперативи, эл аралык эмгекти бөлүштүрүү.

В этой статье изложены процессы экономической интеграции в современном мире. Теоретические основы организации экономической интеграции и ее необходимости. Факторы, влияющие на международное производство: международное разделение труда и международной производственной кооперации. Основные предпосылки формирования экономической интеграции стран СНГ. Необходимость создания Евразийской экономической организации и ее целей.

Ключевые слова: экономическая интеграция, экономическая развитие, евразийское экономическое отношение, международное производственное кооперация, международное разделения труда.

In this article, the processes of economic integration in the world today. Theoretical foundations of economic integration organization and its necessity. Factors influencing the international production: international division of labor and international industrial cooperation. The basic premises of the formation of economic integration of the KMSH countries. The need for the establishment of the Eurasian economic organization and its goals.

Key words: economic integration, economic development, Eurasian economic relations international industrial cooperation, international division of labor.

Бүгүнкү күндүн шартында ар бир мамлекет өзүнүн экономикасын өнүктүрүү үчүн жана тышкы экономикалык байланыштын чыңдоо максатында эл аралык экономикалык интеграцияга умтулат. Себеби дээрлик бардык мамлекеттер улуттук экономиканы өнүктүрүү үчүн эл аралык чарбалык байланыштарды түзүүгө, экспорт, импорт операцияларын кенейтүүгө, эркин соода сатык жүргүзүүгө, өз ара кызматташтыкты күчөтүүгө жана инвестицияларды тартууга

багытталган иш чараларды уюштурууга аракет кылышат. Мамлекеттик денгээлдеги интеграция катышуучу-мүчө өлкөлөрдүн ортосундагы ички жана сырткы экономикалык саясатты макулдашуунун негизинде жана регионалдык экономикалык мамлекеттик уюмдарды түзүү менен жүргүзүлөт. Эл аралык сооданы жүргүзүү өндүрүш факторлорунун (жумушчу күчү, капитал жана технологиялар) ар кандай жолдору менен толукталып келет, анын таасири астында даяр продуктулар гана эмес, өндүрүштүк факторлор да экспорттолууп жатат. Албетте бул иш чаралар экономикалык интеграцияны ишке ашыруудан көз каранды. Негизинен, интеграция (латын сөзүнөн integer – бүтүн) – бири-бири менен болгон карым-катнашты тереңдетүү максатында экономикалык субъекттерди бириктирүү, жана алардын байланышын чыңдоону түшүндүрөт [1. 324].

Ал эми экономикалык интеграция – бул (integration лат. сөзүнөн калыбына келтирүүнү түшүндүрөт) – мамлекеттердин улуттук чарбаларын өз ара экономикалык интеграциялоо максатында алардын өз ара кыймылын жана карым-катнашын уюштуруу [2, 11].

Экономикалык интеграция мамлекеттик денгээлдеги улуттук чарбалардын, ишканалардын, фирмалардын, компаниялардын жана корпорациялардын негизинде түзүлүшү мүмкүн. Мында мүчө-өлкөлөр өз ара бири-бирине экономикалык жагымдуу шарттарды түзүүсү негизги орунду ээлейт. Экономикалык интеграциялык уюмду түзүүнүн негизги максаттары төмөндөгүдөй шартталат:

- өндүрүштүк технологиялык байланыштарды күчөтүү жана кенейтүү;
- ресурстарды биргеликте иштетүү;
- капиталды бириктирүү;
- экономикалык ишмердүүлүктү уюштурууда ылайыктуу шарттарды жаратуу;
- өлкөлөр ортосундагы соода тоскоолдуктарды жоюу.

Азыркы учурда, эл аралык сооданы жүргүзүү өндүрүш факторлорунун (жумушчу күчү, капитал жана технологиялар) ар кандай жолдору менен толукталып келет, анын таасири астында даяр продуктулар гана эмес, өндүрүштүк факторлор да экспорттолууп жатат.

Экономикалык интеграциялык уюмдардын түзүлүүсүнүн кескин өсүшү эмгекти эл аралык бөлүш-

түрүүнү жана эл аралык өндүрүштүк кооперациялардын эффективдүү иштеп жаткандыгын көрсөтүп турат. Бул эки шарт төмөндөгүдөй аныкталат:

- Эмгекти эл аралык бөлүштүрүү – мында өлкөлөр абсолюттук артыкчылык теориясына ылайык кээ бир продукцияларды өндүрүүгө адистешет. Анткени өлкө кайсыл бир продукцияны өндүрбөстөн адистешкен өлкөдөн сатып алуусу эффективдүү.

- Эл аралык өндүрүштүк кооперация – интеграциялык процесстерди күчөтүүнүн экинчи шарты болуу менен ар түрдүү өлкөлөрдүн эмгек ресурстары бир өңчөй өндүрүштүк процеске катышуусу эсептелет. Эл аралык өндүрүштүк кооперациянын өнүгүүсүнүн негизинде эл аралык масштабдагы өндүрүштү жана дүйнөлүк рынокту жөнгө салуучу эл аралык кооперациялар пайда болот.

Эмгекти эл аралык бөлүштүрүү жана эл аралык өндүрүштүк кооперациянын жыйынтыгы болуп улуттар аралык өндүрүштүн өсүүсү эсептелет.

Эл аралык экономикалык интеграциянын негизги тенденциясы болуп дүйнөлүк экономиканын региондоштуруу жана глобалдаштыруу эсептелет. Эл аралык экономикалык мамилелерди өнүгүүсү, эмгекти коомдук бөлүштүрүүнүн таасири астында дүйнөлүк экономиканы глобалдаштырууга алып келет.

Учурда дүйнөлүк дөңгөөлөрдөгү интернационалдык уюмдарга көмөктөшүүчү жана көзөмөлдөөчү башкы эл аралык негизги өкмөттүк эмес уюм катары Бүткүл дүйнөлүк соода уюму (ВТО), Эл аралык валюта фонду (МВФ) жана эл аралык ар түрдүү каржы уюмдарын айтсак болот. Алсак, Бүткүл дүйнөлүк соода уюмунун катчылыгынын маалыматына ылайык, 2014-жылдын башында дүйнө жүзүндө интеграциялык мүнөздөгү 330дан ашуун аймактык соода келишимдери катталган [3].

Азыркы мезгилдеги эң ири жана жигердүү өсүп жаткан интеграциялык уюмдар Европа уюму (ЕС), Түндүк Америка эркин соода аймагы (НАФТА) жана “Азия-Тынч океан экономикалык кызматташтык” (АТЭС) ж.б. эсептелет.

Сейрек учурларды эске албаганда, өлкөлөр аралык интеграция өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн ортосунда, же өнүккөн өлкөлөрүнүн ортосунда өсүүсүнө күбө болуп келебиз. Ал тургай экономикалык жактан жогорку деңгээлде өнүккөн жана жаңыдан өнүгүп келе жаткан мамлекеттердин ортосунда да интеграциялык процесстер бирдей деңгээлде активдүү өсүп келе жатат. Ал кээ бир учурларда өнүгүп келе жаткан өлкөлөр алгачкы баскычта да интеграциялык уюмду түзүүгө аракет кылган учурлар бар. Ошондой эле өнүгүп келе жаткан өлкөлөр көпчүлүк учурда өнөр жай проблемаларын чечүү үчүн интеграциялык топторду түзүшөт. Бул учурда, түпкү экономикалык механизмдери дал келбегендигинен улам, адатта алар өткөөл учурлардагы биригүү боюнча атайын шериктештик, соода периференция ж.б. жөнүндө келишимдерди түзө башташат. Мисалы, СССР кулагандан кийин КМШдагы мамлекеттердин экономикалык деңгээлдери өтө төмөн болуп, экономикалык өсүүсү ар түрдүү деңгээлде болсо да бир

топ интеграциялык уюмдарга мүчө болушкан. Кыргызстанды мисал кылсак БСУна мүчө болгон, бирок анын ичинде өнүккөн өлкөлөр да бар болчу, же Кытай менен түзүлгөн байланыштар мында да Кытай менен Кыргызстандын өнүгүү деңгээлдери ар түрдүү эле.

КМШ өлкөлөрү СССР кулагандан кийин мурунку советтик республикалар өздөрүнүн жеке өнүгүү жолун тандоо укугуна ээ болушуп, эл аралык мамилелердин өз алдынча субъекттери катары тааныла башташкан. Постсоветтик республикалардын дүйнөлүк коомчулукка кошулуусунда алардын географиялык жактан ээлеген орду, экономикалык жана демографиялык абалдары, чоң мааниге ээ болгон.

Бирок экономикалык жактан алып карганда КМШнын бир да мамлекети өз алдынча өнүгүп кетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон эмес, анткени алардын баары бири-биринен көз каранды болуп бирдиктүү советтик чарбанын курамында болгон. КМШдагы көз карандысыз өлкөлөр өз алдынча тышкы байланыштарды жүргүзбөгөндүгү, экономикалык жактан бирин-бирине көз каранды болуусу ж.б. бир топ себептер алыскы жана жакынкы коңшу өлкөлөр менен тышкы экономикалык байланыштарды жүргүзүүдө кыйынчылыктарды жараткан. Ошондуктан постсоветтик мамлекеттер ортосунда эл аралык интеграциялык уюм түзүү зарылчылыгы келип чыккан.

Буга мисал, Россия, Белоруссия жана Казакстан соода – Евразиялык экономикалык интеграциялык уюмун алсак болот. Анда экономикалык байланыштарды жеңилдетүү менен өз ара соода жүргүзүүдө бажы тарифтерин жана экономикалык мүнөздөгү бажы чектөөлөрү алынып салынган, бирок атайын коргоочу, антидемпинг жана компенсациялык чаралар калтырылган.

Практика көрсөткөндөй дүйнөдөгү көпчүлүк интеграциялык уюмдардын түзүлүшү бир нече өлкөлөрдүн коңшу болуусу жана алардын бир континентте жакын жайгашуусу же бирдей тилде сүйлөөсүнө байланыштуу экендиги белгилүү. Андыктан постсоветтик өлкөлөрдүн экономикалык интеграциялык уюмун түзүү зарылчылыгы келип чыгып, Евразиялык экономикалык уюму түзүлгөн.

Чындыгында КМШ өлкөлөрүнүн ортосунда бул уюмду түзүү үчүн көптөгөн өбөлгөлөрү бар, аларга төмөндөгүлөр кирет [5]:

- Дээрлик бардык мүчө-өлкөлөрдүн географиялык жакын жайгашуусу, жалпы чектеш чек арада болуусу;
- Союз мезгилинен калыптанган чарбалык жана соода-экономикалык байланыштары;
- Тарыхый, социалдык жана маданий кызыкчылыктарынын бир багыттуулугу;
- Рухий ой жүгүртүүнүн бирдиктүүлүгү жана мотивдери;
- Жалпы экономикалык маселелеринин жана башка көйгөйлөрүнүн бирдей болушу ж.б.у.с.

Евразиялык экономикалык уюмун түзүүнүн негизги максаттары – мүчө-өлкөлөрдүн ортосундагы

карым-катнаштарды күчөтүү, мамлекеттердин өз ара экономикалык кызыкчылыктарын бириктирүү, бажы маселелериндеги тоскоолдуктарды жоюу, аскердик кызматташтыкты күчөтүү жана чек ара маселелерин жөнгө салуу жана тышкы экономикалык байланышты өнүктүрүү болуп саналат.

Евразиялык экономикалык уюмдагы негизги кызматташуусу төмөнкү тармактар болуп саналат:

✓ **Тышкы соода саясаты:** эркин соода маселесин чечүү жана бирдей тарифтерин жана тарифке кирбей туган чаралардын тутумун жөнгө салууну калыптандыруу; товарларды эркин сатуу жана тейлөө көрсөтүү, ошондой эле өлкөлөрдүн ички рыногуна кирүүгө мүмкүнчүлүк түзүү боюнча жалпы эрежени бекитүү; аймактагы өлкөлөр менен бир багытты көздөө, валютаны жөнгө салуу жана көзөмөлгө алуу максатында төлөм – эсеп ишин натыйжалуу жүргүзүү үчүн анын механизмдерин түзүү; бирдиктүү бажы иштерин калыптандыруу; аталган коомго кирген өлкөлөрдүн коопсуздуктарын камсыз кылуу, бажыканалардан өтүүдөгү мыйзам бузууларды жоюу; коомдун тышкы чек арасын бекемдөө.

✓ **Экономикалык саясат:** социалдык – экономикалык өнүгүү боюнча биргелешкен программаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу; жалпы төлөм тутумун калыптандыруу жана андан ары ийгиликтүү өнүктүрүү; валюта – каржы тумунда карым-катнаштыкты камсыз кылуу; өндүрүш жаатында жана ишкердик чөйрөсүндө бирдей, шайкеш шарт түзүү; жалпы базарды калыптандыруу үчүн транспорттук тейлөө ишин жана бирдиктүү транспорт тутумун калыптандыруу; жалпы энергетикалык базар алкагын уюштуруу; илим жана технологиялык багыттары боюнча биргелешкен изилдөөлөрдү жүргүзүү; чет өлкөлдөн келүүчү инвестицияларды бөлүштүрүүнү акыйкаттуу жүргүзүү; экономика тармактарында укуктук жөнгө салуу маселелерин ар тараптуу башыктоо.

✓ **Социалдык гуманитардык чөйрөдө:** улуттук билим тутумун, илимди жана маданиятты шайкеш өнүктүрүү; мамлекет жарандарына, тагыраак айтканда, коомдун мүчөлөрүн толугу менен билим алууда жана медициналык жактан тейлөөдө бардык аймакта бирдей укуктуулугун камсыз кылуу.

✓ **Укуктук чөйрөдө:** улуттук мыйзамдуулукту ар таптан жакындаштыруу жана шайкештөө; улуттук мыйзамдарды, ошондой эле нормативдик-укуктук актыларды кабыл алууда анын механизмдерин түзүүнү макулдашуу; мамлекеттер ортосундагы укуктук карым-катнашты камсыз кылуу.

✓ **Отун-энергетика** тармагында: отун-энергетиканы базар алкагында биргелешип бааны калып-

тандыруу жана аны андан ары жөнгө салуу; бирдиктүү энергетика базаларын түзүү; энергетика продукцияларын жана тейлөөлөрдүн тарифтерине улуттук режимди берүү; бирдиктүү отун-энергетикалык балансты калыптандыруу; энергетика жана көмүр өндүрүү багытында инвестицияларды долбоорлорун ишке ашыруу жана экспорттоо.

✓ **Агроөнөржай секторундагы карым – катнаш:** агроөнөржайында макулдашылган саясат жүргүзүү; айыл чарбасына каражат жагынан жардам берүүнүн бирдей эрежесин иштеп чыгуу; айрым агрардык базар сегменттеринде карым-катнаш кылуу.

✓ **Транспорт союзун калыптандыруу:** жалпы транспорт комплексинин мейкиндигин түзүү; темир жол транспортунда ЕврАзЭКтин бирдиктүү тарифтик базасын иштеп чыгуу; транспорт жаатында биргелешкен инвестициялык долбоорлорду даярдоо жана ишке ашыруу.

✓ **Коргонуу жана коопсуздук тармагында:** аймактын коопсуздугун бекемдөө үчүн тагыраак айтканда, эл аралык терроризм зомбулук жана экстремизм менен күрөшүү иштерин биргеликте алып баруу.

Менин пикиримде ушул мезгилге чейинки Россия менен Кыргызстандын ортосундагы экономикалык мамилелердеги тоскоолдуктар жоюлат жана өлкөбүз Евразиялык экономикалык уюмга (ЕврАзЭС) кирген учурда жогорудагы экономикалык интеграциянын максаттарына ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болот.

Сөзүбүздүн соңунда, Кыргыз Республикасынын келечектеги өнүгүү перспективасы үчүн Евразиялык экономикалык уюмга кирүүсү зор кадам экендигин жана өлкөбүздүн экономикасынын өнүгүшүнө мол таасирин тийгизет ошондой эле жарандардын жашоо шартын жакшыртуунун эң жакын жолу экендигин баарыбызга белгилүү экендигин белгилей кетмекчибиз.

Адабияттар:

1. Борисов А. Большой экономический словарь. - 2010. - С. 324.
2. Таразакова М.Т. Международная экономическая интеграция и проблемы развития России// Современные проблемы экономики. - 2013. - №1. - С.11-24.
3. https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/annual_report_e.htm
4. Евразийская экономическая интеграция: цифры и факты. - М., 2015 г.
5. Мосей Г. Процессы глобализации и регионализации в мировой экономике//Экономист. - 2006. - №9. - С.1.

Рецензент: д.э.н., профессор Джумабаев К.Дж.